

אתגר הרשות הפלסטינית: בניין מדינה בהעדר לגיטימציה שלטונית

אפרים לביא

מבוא

ההתקוממות העממיות בעולם הערבי נגד המשטרים הרודניים לא הביאו עד כה לידי ביטויי התעוררות דומה בקרב הציבור הפלסטיני בגדה המערבית.¹ גם חשיפת מסמכי המשא ומתן עם ישראל בערוץ אל-ג'זירה (ינואר 2011), שביקשה להציג את ההנהגה הפלסטינית כמי שמוותרת על העקרונות ועל הנכסים של העם הפלסטיני, לא חוללה מחאה עממית נגד ההנהגה. בתחומי הרשות שורר בשנים האחרונות שקט ביטחוני יחסי, הנובע משילוב של רתיעה מפני נחת זרועה של ישראל עם חששה של האוכלוסייה הפלסטינית מפני חזרה לאנארכיה ועם מאמצי הממשלה להתמסדות ולהתייצבות שלטונית. הרשות הפלסטינית ומנגנוני הביטחון שלה אוכפים חוק וסדר ופועלים נגד החמאס בשיתוף פעולה עם גורמי הביטחון של ישראל, כחלק מהרעיון של שמירה על רגיעה ביטחונית לשם בניין המוסדות והכלכלה של המדינה שבדרך.²

מדיניותם של נשיא הרשות מחמוד עבאס (אבו מאזן) ושל ראש הממשלה סלאם פיאד של נטישת דרך המאבק האלים ומעבר למיסוד מדינתי, אפשרה להם לכונן ממשלה הפועלת בשנים האחרונות בשקיפות ומצליחה לקדם תוכניות פיתוח בתחום הכלכלי והחברתי. הממשלה שיקמה את משרדיה ואת מנגנוני הביטחון שלה וייעלה את עבודתם, אכפה חוק וסדר והחלה בביעור השחיתות באמצעות המשטרה ובתי המשפט, והשיבה את חיי התושבים למסלולם התקין לאחר שנות אינתיפאדת אל-אקצא. באזור נוצרו תנאים של ביטחון ויציבות, ואלה משכו משקיעים זרים מהעולם הערבי ומהמערב, וקידמו את העסקים ואת ההשקעות. הרשות ריכזה מאמצים לעידוד הסקטור הפרטי לשם קידום הצמיחה הכלכלית ולפיתוח מקורות תעסוקה כדי לצמצם את האבטלה. מציאות זו הניעה את הקהילה הבינלאומית להמשיך בתמיכתה ברשות הפלסטינית מבחינה חומרית ומדינית.

ד"ר (אל"ם, מיל.) אפרים לביא הוא מנהל מרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום וחוקר במרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב.

יחד עם זאת אין הנהגת הרשות מוציאה כיום מכלל אפשרות התפתחות של הלכי רוח שליליים כלפיה מצד הציבור בגדה המערבית בהשפעת האירועים בעולם הערבי, העלולים להוביל להתפרצות עממית נגדה. ההנהגה מבינה, שלמרות היות החברה הפלסטינית משוסעת, היא מודעת לכוחה כשחקן ומכירה את דרכי המאבק הבלתי אלימות ועשויה לנקוט אותן כדי לחולל שינוי במציאות חייה.³ ההנהגה קשובה לקולות הביקורת מבית על הלגיטימיות של המשך שלטונה, ולסימני השאלה המרחפים מעל מידת הייצוג שלה את חלקי העם הפלסטיני. אלה התחזקו והלכו מאז ניצחון החמאס בבחירות הכלליות (ינואר 2006), איבוד השליטה על רצועת עזה (יוני 2007) ופקיעת תוקף כהונתם של נשיא הרשות והמועצה המחוקקת לפני כשנה (ינואר 2010), וכך גם כהונתן של הרשויות המקומיות. על כל אלה נוספה ביקורת על הפרת זכויות אדם ועל כך שחלקים גדולים באוכלוסייה אינם נהנים מפירות הפיתוח וחווים מצוקה כלכלית ושיעורי אבטלה גבוהים. קולות הביקורת אינם רמים לפי שעה, אך תוכנם נוקב מכדי לאפשר להנהגת הרשות להתעלם מהם לאורך זמן.

ההנהגה נזהרה שלא לתמוך בהתקוממויות העממיות בתוניסיה ובמצרים נגד השליטים, אך בלית ברירה אפשרה הפגנות תמיכה בהן.⁴ התגובה האלימה של שליט לוב מועמר קד'אפי כלפי בני עמו המתקוממים אפשרה להנהגה לתעל כלפיו את ביטויי השנאה. ההנהגה הניחה לכלי התקשורת שלה לעודד הפגנות נגדו ובכך להרחיק כל השוואה בינה לבין המשטרים של הרודנים הערבים. בה בעת היא החלה לשווק חבילת צעדים בתחום הדמוקרטיזציה, כמו הכרזה על החלפת הממשלה ועל בחירות כלליות ומקומיות, בניסיון לנתב את המחאה העממית הפוטנציאלית על הכיבוש ועל הווטו שהטילה ארצות הברית בעניין הבניה בהתנחלויות, וכן יצאה בקריאה לפיוס לאומי.

ההנהגה הפלסטינית רתמה למטרות אלו את כלי התקשורת שלה, האלקטרוניים והכתובים, וכן את הרשתות החברתיות באינטרנט. בתחום ההסברה, בכירים ברשות ניסו להבהיר כי תוכניתה של ממשלת סלאם פיאד לבניין המדינה הפלסטינית מכילה רפורמות בכל תחומי החיים, ובעיקר בתחומי הכלכלה והחברה וההגנה על זכויות האדם, תוך הדגשה כי במהותן ובתוכנן רפורמות אלו אינן עומדות בניגוד לדרישות של המפגינים בעולם הערבי.

ההתמודדות עם אתגר הצעירים וסכנת הרשתות החברתיות

האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית מונה כ-2.4 מיליון נפש. קצב ריבוייה הוא מהגבוהים בעולם,⁵ ואחוז הצעירים בה גבוה במיוחד: 57 אחוז צעירים מגיל 20 ומטה, ל-65 אחוז טרם מלאו 25 שנה.⁶ כ-200,000 נפש שוכנים במחנות פליטים.⁷ רמת החינוך היא גבוהה יחסית למדינות הערביות השכנות. נתוני הלשכה

הפלסטינית לסטטיסטיקה מצביעים על שיעורי אבטלה של כ-16.5 אחוז ברבעון הראשון של 2010 (18.1 אחוז ברבעון הרביעי של 2009), שעיקרה בקרב שכבת גילאי 15–29.⁸ למרות שיעור גבוה של תלמידות תיכון, השתתפות הנשים בשוק העבודה היא בין הנמוכים בעולם (רק 18.7 אחוז מכוח העבודה).⁹

מדיניותה של ממשלת סלאם פימד לקידום הצמיחה הכלכלית ולפיתוח מקורות תעסוקה בגדה המערבית אמנם הניבה פירות והראתה סימני התאוששות וצמיחה שהשתקפו בנתונים מקרו-כלכליים, כמו עלייה עקיבה בתמ"ג וירידה באבטלה, הגברת הצמיחה וירידת האינפלציה.¹⁰ ואולם הצמיחה הכלכלית מורגשת בעיקר בערים הגדולות, ואילו בכפרים, בערים הקטנות יותר ובמחנות הפליטים נותרה רמת החיים נמוכה. חלקים גדולים באוכלוסייה עדיין אינם נהנים מפירות הצמיחה והפיתוח וחווים מצוקה כלכלית ושיעורי אבטלה ועוני גבוהים.¹¹ שיעור האבטלה בקרב האקדמאים הפלסטינים נמוך רק במעט משיעורי האבטלה בקרב כלל האוכלוסייה, והוא גבוה יותר בפריפריה – בצפון הגדה המערבית ובדרומה.¹² סקרים ומחקרים מעידים על מידה נמוכה של עניין ושל השתתפות פוליטית בחברה הפלסטינית, ואף על חוסר אמון, התרחקות וניכור של הצעירים מהמערכת הפוליטית.¹³ אחת הסיבות לכך היא האכזבה מן המפלגות ומן הפלגים השונים, שלא השכילו להפוך מתנועות מהפכניות למפלגות פוליטיות, והם נתפסים כיום כגופים לקידום אינטרסים אישיים או מפלגתיים צרים.¹⁴ רוב הציבור אינו מבחין בין הימין לשמאל הפוליטיים, והוא מאס בתנועות המרכזיות, הפת"ח וחמאס, היות שאף אחת מהן לא הוכיחה את עצמה טובה מן האחרת בפתרון השאלה המדינית והבעיות חברתיות והכלכליות. בתנאים אלה מתפתחת והולכת בקרב הדור הצעיר גישה אינדיבידואליסטית, המציבה את הדאגה ללימודים, לתעסוקה ולהתקדמות אישית בסדר עדיפות קודם לנושאים קולקטיביים לאומיים. כך למשל, בעת "עופרת יצוקה" לא התקיימו הפגנות צעירים נגד ישראל או הפגנות הזדהות עם תושבי הרצועה.

החברה הפלסטינית נהנית מחשיפה לערוצי לוויין וכלי תקשורת פרטיים, תחנות רדיו וטלוויזיה מקומיות, ויחסה של הרשות כלפיהם הוא ליברלי לעומת יחסם של משטרים ערביים אחרים.¹⁵ לרשות הציבור הרחב עומדים כלי ביטוי מגוונים, אלקטרוניים וכתובים, ושיעור הכניסה לאינטרנט והשימוש ברשתות חברתיות הוא גבוה לעומת חברות ערביות שכנות. מוסדות הרשות הפלסטינית, רוב המפלגות והפלגים, הארגונים האזרחיים, כלי התקשורת הפרטיים – כל אלה עושים שימוש מגוון באינטרנט. ועם זאת, אופי השידורים בכלי התקשורת של הרשות וגם באלה המקומיים-הפרטיים מעיד על היותם עדיין מגויסים. כך למשל נמשכת הנטייה לסקר את פעילות המנהיגים ברשות ובמחוזות ולדווח על פגישותיהם בלי למסור פרטים, וזה בסגנון הדיווח המוכר במשטרים הרודניים

הערביים. הדבר מעיד בין היתר על העדר מעורבות ודחף בקרב הצעירים לחולל מהפכה תקשורתית. גם היות תשתית האינטרנט, המלווה את כלי התקשורת המקוונים המשודרים בשטחי הגדה המערבית, לא מפותחת ומתקדמת די הצורך, מעידה על כך.

נראה שלצעירים הפלסטינים אין כיום מטרה משותפת קונקרטית לקידום סדר יום חברתי או פוליטי חדש מטעמם, וממילא לא נזקקו להיערכות באמצעות האינטרנט והרשתות החברתיות. עם זאת, בעקבות האירועים בתוניסיה ובמצרים החל בחברה הפלסטינית שיח ציבורי על אודות האינטרנט והפייסבוק כסוכני השפעה.¹⁶ ההנהגה הפלסטינית מיהרה לנצל שיח זה לצרכיה. היא ביקשה להוכיח שהיא קרובה לציבור ואין היא מנותקת ממצוקותיו, והיא מודעת למדיה האינטרנטית ולרשתות החברתיות.¹⁷ בה בעת החלה ההנהגה להשתמש באמצעים אלה הלכה למעשה כדי לגייס את הצעירים ל"מטרות הנכונות" בעיניה – הכיבוש והפילוג – וכך להסיר סכנה אפשרית משימוש ברשתות החברתיות נגדה.¹⁸

ואולם הצעירים גילו רצון מוגבל להיענות לקריאת הנהגת הרשות והפתח. ההפגנות שהתקיימו לא היו ספונטניות והשתתפו בהן כמה אלפי צעירים בלבד. "הפגנת הצעירים" הגדולה, שנועדה ל-15 במרס, לא נשאה אופי המוני של צעירים המונעים בדחף ספונטני לצאת ולמחות. אלה שבאו להפגנות היו צעירים מגויסים, בעיקר מקרב עסקני אל-פתח, סטודנטים ששחררו מלימודיהם, וכן גברים ונשים מעובדי הרשות הפלסטינית שהובאו למקום. הסיסמאות שנישאו בהפגנה העידו כי למשתתפים לא הייתה מטרה משותפת, ומעבר לסיסמאות המוסכמות של קץ הפילוג וסיום הכיבוש, העלו הפלגים סיסמאות אחרות. כך, למשל, פלגי השמאל נשאו סיסמאות שקראו לרפורמות באש"ף. לא היה כל אירוע המוני בנושא מוגדר, שחייב את כוחות הביטחון הפלסטיניים להגיב בכוח ולפעול כדי לדכאו. הללו פרשו את חסותם על האירוע באמצעות הגשת דברי מזון, שתייה ואספקת דגלים, ואף טרחו ליטול חלק בניקוי האזור עם סיום האירוע, בהשראת המראות מכיכר תחריר, כביטוי סמלי לאחריות אזרחית משותפת להשבת הסדר על כנו.

תופעה בולטת של הפגנות צעירים תוססות נרשמה דווקא בקרב פלגי השמאל הפלסטיניים, כמו החזית העממית, החזית הדמוקרטית, מפלגת העם הקומוניסטית ומפלגת "היוזמה" (אל-מבאדרה) בהנהגת מצטפא ברגותי. השתתפות הצעירים בהפגנות שקיימו ארגונים אלה לציון אירועים כמו ימי הקמתן, הייתה גדולה יותר לעומת שנים קודמות, ונדמה שהייתה אותנטית. כך למשל ההפגנה של מפלגת העם לכבוד יום הקמתה נהפכה למפגן שמחה והזדהות עם העם המצרי. נראה שהחלל הפוליטי שמותירות כיום התנועות המרכזיות, אל-פתח וחמאס, מושך חלק מן הצעירים למסגרות חלופיות, קטנות יותר, המציעות סדר יום לאומי-אזרחי, שאינו סותר את תוכנית סלאם פימד לבניין מדינה, והנהגותיהן נחשבות לנקיות כפיים.

שאלת הלגיטימיות וההתמודדות עמה

הערעור על הלגיטימיות השלטונית של הרשות הפלסטינית נובע בעיקר מכך שלא התקיימו בחירות לנשיאות, למועצה המחוקקת ולרשויות המקומיות, לאחר שהסתיימה תקופת כהונתם הקבועה בחוק. הסתיימה תקופת כהונתו של אבו מאזן כנשיא נבחר, וכך גם זו של המועצה המחוקקת, שכבר אינה מתפקדת. נכשלו הניסיונות להגיע לפיוס לאומי בין חמאס ל־פתח, בתיווכה של מצרים, ולאפשר קיום בחירות לנשיאות הרשות הפלסטינית ולמועצה המחוקקת במועדן (ינואר 2010) או במועד מאוחר יותר. הנהגת אש״ף הסדירה לפני כשנה את המציאות השלטונית בחוק ובכלל זה המשך כהונתו של אבו מאזן כנשיא הרשות עד קיום בחירות. בתחום הרשויות המקומיות נוצרה בעיה חוקתית לאחר שראשי רשויות שנבחרו מטעם חמאס פוטרו באופן שרירותי, והבחירות שנועדו להתקיים בקיץ 2010 בוטלו. תומכי חמאס הודחו גם מהשירות הציבורי. ממשלת הרשות גם נעדרת תמיכה פוליטית־ציבורית, וכהונתו של סלאם פיאד, שאינו משורות אל־פתח, היא לצנינים בעיני רוב הבכירים ב־פתח, שכן הישגיו בתחומי הכלכלה והחברה אינם נזקפים לזכות תנועתם.

ממשלת הרשות הפלסטינית היא ממשלה ממונה המורכבת בעיקר מטכנוקרטים. אין בה ייצוג של גורמי הכוח הפוליטיים בחברה, והיא מתפקדת בלא בסיס חוקתי ובלי פיקוח פרלמנטרי של מועצה מחוקקת. תהליך החקיקה נשען על סמכותו של הנשיא לפרסם החלטות חירום שיש להן תוקף של חוק במקרה שהמועצה המחוקקת אינה פועלת. טיוטות חוקים שמשרדי הממשלה מעוניינים לקדם בנושאים אזרחיים, מנוסחות בידי יועצים משפטיים במשרדי הממשלה ומועברות לנשיא כדי שיפורסמו כחוקים מטעמו. כך, בהעדר הפרדת רשויות, מרכזת הממשלה בידיה, כרשות מבצעת, סמכויות רחבות של חקיקה וביצוע, ובלי פיקוח ציבורי. על רקע אירועי המחאה העממית בעולם הערבי והפלת המשטרים בתוניסיה ובמצרים, הזדרזו הוועד הפועל של אש״ף להכריז (ב־12 בפברואר) על קיום בחירות לנשיאות ולמועצה המחוקקת עד ספטמבר 2011. ההכרזה לוותה בהצהרות ולפיהן הבחירות הן האמצעי היחיד לסיום הפילוג ולהשבת האחדות הלאומית על כנה,¹⁹ וניתנה הבטחה שהבחירות יהיו חופשיות והוגנות ויתקיימו בפיקוח בינלאומי.²⁰ לאחר מכן העריך אבו מאזן, שלא יהיה אפשר לקיים את הבחירות הכלליות משום הפילוג בעם והנתק בין עזה לגדה המערבית.²¹ מהלך אחר שננקט (ב־13 בפברואר) היה ההודעה על פיזור הממשלה והרכבתה מחדש, כך שישתתפו בה נציגי הפתח ונציגי פלגים נוספים. חברי המועצה המהפכנית של הפתח טענו כלפי אבו מאזן, שהם מקבלים בהבנה את מינויו של סלאם פיאד לראש ממשלה כדי להבטיח את תמיכת ארצות־הברית ברשות, אך כמפלגה שלטת הם תובעים לעצמם את התיקים המרכזיים בממשלה.²²

קדמה למהלכים אלה החלטה של הרשות להיענות לצו בית המשפט העליון הפלסטיני, שחייב אותה לקיים את הבחירות לרשויות המקומיות. מפלגות השמאל הפלסטיני ובהן החזית העממית, מפלגת העם ומפלגת היוזמה הלאומית הפלסטינית, ניהלו מאבק משפטי וציבורי כדי לאלץ את הרשות לקיים את הבחירות המקומיות, שהיו אמורות להתקיים בקיץ 2010 ובוטלו. המפלגות הגישו עתירה לבג"ץ הפלסטיני, וזה הורה לרשות באמצע דצמבר 2010 לקבוע לאלתר מועד לבחירות, שכן כל עיכוב מהווה הפרה של הוראת בית המשפט. בעקבות כך הודיע שר השלטון המקומי הפלסטיני, שבקיץ 2011 יתקיימו הבחירות לרשויות המקומיות. פעילי המפלגות שיבחו את החלטת הבג"ץ הפלסטיני ודחו את הטענות שבחירות בגדה המערבית בלבד יעמיקו את הפיצול הקיים בעם הפלסטיני. הם הסבירו שתפקידם הוא להציל את הדמוקרטיה מהפיצול הפנימי ומהתערבות חיצונית בענייני העם הפלסטיני.

הנהגת חמאס ברצועה ממשיכה לקרוא תיגר על שלטון הרשות בגדה המערבית, ואין והיא מכירה בלגיטימיות של ממשלת פיאד ובהחלטותיה. על רקע רוחות השינוי בעולם הערבי והקריאות של הפלגים ושל הרשות הפלסטינית לשים קץ לפילוג הפנימי, פנה אסמאעיל הניה לאבו מאזן ולתנועת הפתח לפתוח בדיאלוג לאומי מקיף כדי להיענות לדרישות העם בעניין הזה. בתגובה הודיע אבו מאזן, שהוא מוכן לבוא לעזה כדי לסיים את הפילוג ולהקים ממשלה, שתפקידה יהיה לארגן את הבחירות לנשיאות, למועצה המחוקקת ולמועצה הלאומית הפלסטינית בתוך כחצי שנה.²³ סביר להעריך, שהנהגת חמאס תתמיד בהתנגדותה לפיוס כל עוד לא ייושבו סוגיות מרכזיות הקשורות לעתידם של מנגנוני הביטחון של חמאס ולמעורבותם בענייני הביטחון בגדה המערבית, וכל עוד תימשך זיקת מנגנוני הרשות לארצות הברית ויימשך שיתוף הפעולה הביטחוני שלהם עם ישראל. זאת אף זאת: נראה שהנהגת חמאס רואה כאפשרות ריאלית את השתלבות האחים המוסלמים במצרים בשלטון, ושתחול תמורה מהותית במדיניות מצרים בכיוון של הסרת התמיכה ברשות והעברתה לחמאס. בהתאם לכך עשויה הנהגת חמאס להמתין עד שהרשות הפלסטינית תיפול בהעדר תהליך מדיני ובהעדר לגיטימציה להמשך קיומה.

ההתמודדות עם שאלת הייצוג של העם הפלסטיני

אבו מאזן, כראש אש"ף, מודע לביקורת בשאלת מעמדו של הארגון כנציג לגיטימי ויחיד של העם הפלסטיני ובכלל זה של הפליטים בפזורה, בייחוד לאחר ניצחון תנועת חמאס בבחירות הכלליות למועצה המחוקקת (ינואר 2006) ואיבוד שלטונו ברצועה. הניסיונות לגייס את דעת קהל לקריאה לבחירות ולפיוס לאומי נתקלים בתנאים שמציבה הנהגת חמאס ובהם רפורמות במוסדות אש"ף ובחירת הרכב

חדש למועצה הלאומית הפלסטינית, שיאפשרו שילוב חמאס בארגון על-פי מפתח מוסכם, וכן תביעה לשינוי בעמדות המדיניות של הארגון.

שאלת הייצוג עלולה להחריף עם כינון משטר חדש במצרים. בקרב ההנהגה הפלסטינית קיים חשש, שבעקבות בחירות דמוקרטיות לא יהיה בכוחן של המפלגות החילוניות במצרים להרכיב קואליציה בלי האחים המוסלמים, ואף ייתכן שאלה יזכו ביותר קולות מכל מפלגה אחרת והם יכוננו קואליציה.²⁴ הערכתה של ההנהגה היא, שבמקרה זה יחול שינוי אסטרטגי במדיניות מצרים והיא תאמץ השקפת עולם מבית מדרשם של האחים המוסלמים, שמשמעותה תהיה העברת התמיכה לחמאס וקירוב קצה של ההנהגה הלאומית הפלסטינית, והתרחקות חמאס מן העולם הערבי.²⁵

הערעור על סמכותו של אש"ף והדשדוש בתהליך המדיני גרמו גם לערעור על דרכו המדינית ולהתחזקות הקולות במערכת הפלסטינית המטילים ספק בפתרון של שתי מדינות. מסיבות אלו השעין אבו מאזן את מדיניותו בשנים האחרונות על היוזמה הערבית, העומדת על העיקרון של שתי מדינות לשני העמים. הוא ראה בה מכשיר כלל-ערבי שיגבֵה את מצעו המדיני של אש"ף בעניין ההסדר המדיני עם ישראל ויציב את מעמדו כגורם הלאומי הלגיטימי המייצג את העם הפלסטיני. במדיניות זו של אבו מאזן מילאה מצרים תפקיד מרכזי, והנשיא מובארכ היה למשענתו העיקרית בליגה הערבית. זו אימצה עמדה ערבית מאוחדת, שהגדירה מראש את קווי המסגרת של ההסכם כתנאי לחידוש המשא ומתן. קווי מסגרת אלה הם הקמת מדינה בגבולות 1967 שבירתה ירושלים המזרחית, חילופי שטחים בהסכמה, הקפאה מלאה של הבנייה בהתנחלויות ובכלל זה בירושלים.

ההערכה הרווחת בהנהגה הפלסטינית היא, שכל עוד הממשלה הנוכחית בישראל מכהנת לא יתקיים משא ומתן מדיני משמעותי בשל עמדותיה בנושא הבנייה בהתנחלויות ובסוגיות הליבה. היא מקבלת חיזוק להערכתה מתוכנו של השיח הציבורי בישראל בעקבות ההתפתחויות בעולם הערבי, שאינו מעודד לקדם את התהליך אלא מנצל את האירועים כדי להזהיר מפני הסכם שלום. בהנהגה הפלסטינית ניכרת גם אכזבה מן האפשרות שארצות-הברית ומדינות הקוורטט יכפו על ישראל הקפאת הבנייה בהתנחלויות וחידוש השיחות הישירות. אם בכל זאת ייווצרו תנאים לחידוש השיחות הישירות, נראה שאבו מאזן יתקשה לפעול בלי תמיכה של מצרים כדי להציג עמדות גמישות כאלה ואחרות. כך למשל הוא התנגד בעבר בתוקף להתקדמות בשלבים, להסכמים חלקיים ולהקמת מדינה בגבולות זמניים, כפי שהציעו לו גורמים שונים בישראל, ויש להעריך שבלא גיבוי בין-ערבי יתקשה לתת את ידו לכך, קל וחומר לגלות גמישות ולעשות ויתורים בסוגיות הליבה של הסדר הקבע.

אפשר אפוא להעריך, שההנהגה תבקש לנצל את העובדה שבזירה הבינלאומית הבשילה בשנים האחרונות ההכרה שאין מנוס מלהביא לידי סיום הכיבוש, כדי להפקיע מידי ישראל את בלעדיות ההחלטה בדבר גורל השטחים ועתיד העם הפלסטיני. לשם כך היא תמשיך במסעה לגיוס תמיכה בינלאומית שתסלול את הדרך לקבלת החלטה באו"ם להכרה במדינה הפלסטינית בגבולות 1967, על בסיס החלטות האו"ם 242 ו-338.

ההתמודדות עם הביקורת בעניין הפגיעה בזכויות אדם

בשנים האחרונות נשמעת ביקורת בקרב פובליציסטים וארגוני זכויות אדם על התכחות הרשות הפלסטינית לערכי הדמוקרטיה וזכויות האדם בתחומה. כך למשל, ראש "הנציבות הפלסטינית העצמאית לזכויות האדם" ברשות הפלסטינית, ד"ר ממדוח אל-עכר, הודה לאחרונה כי מצב זכויות האדם ברשות אינו שפיר, והזהיר כי אי-טיפול בבעיה עלול להפוך את הרשות למעין "מדינת משטרה"²⁶. בדוחות הנציבות ובראיונות עמו מצביע אל-עכר על הגבלת חופש ההתאגדות וההפגנה, מעצרים שרירותיים בניגוד לחוק, עינויים של עצורים, סינון מועמדים למשרות במגזר הציבורי על-ידי מנגנוני המודיעין והביטחון המסכל על-פי מפתח פוליטי, המשך מעצר אזרחים בידי מנגנוני הביטחון ואי-כיבוד צווים של בתי המשפט. אל-עכר מתח ביקורת על הקמת מנגנוני הביטחון בחסות הכיבוש ועל גודלם המוגזם, המחייב הקצאת שלישי מתקציב הרשות לקיומם, על חשבון תקציבי הבריאות, החינוך והרווחה. ביקורת נמתחת גם על העדר פעילות מפלגתית בתחום הרשות: תנועת הפתח שרויה במשבר פנימי מתמשך, פעילותה של תנועת חמאס נאסרה בגדה המערבית, ואילו המפלגות הקטנות לא פיתחו עד כה יכולת ממשית להציע סדר יום חדש ולצבור כוח ציבורי.

אל-עכר הצביע על קיומה של רוח חדשה בציבור הפלסטיני, שתתבע להחיות את העניין הפלסטיני ולהחזירו למקום שאליו הוא שייך – למאבק של תנועה לשחרור לאומי. לדעתו, יש לשוב ולהקים את אש"ף מחדש כהנהגה של העם הפלסטיני, עם מנהיגים חדשים, ולשנות את תפקיד הרשות כך שתישאר עם סמכויות של עירייה גדולה. אל-עכר אמר, שהוא מרגיש את ניצני השינוי הבאים לידי ביטוי בהפגנות המתקיימות בכפרים, בפעילותה של תנועת ארגונים לא-ממשלתיים ה-BDS (Boycott, Divestment & Sanctions), הפועלת לקדם חרמות כלכליות, כמו החרם על מוצרי התנחלויות, הטלת סנקציות תרבותיות ואחרות על ישראל ומניעת השקעות בה. הוא מעריך, כי מה שקרה בתוניס ובמצרים יחיש את התהליך בתחום הרשות הפלסטינית.

בהעדר חלופה ריאלי, הרשות הפלסטינית אמנם נהנית ממידה של תמיכה בציבור, אך תלותה הרבה בסיוע החומרי של הקהילה הבינלאומית, הנקנה במחיר

שיתוף פעולה ביטחוני עם ישראל ובמחיר קעקוע תשתיות חמאס תוך כדי פגיעה בדמוקרטיה ובזכויות אדם, נראה בעייתי בדעת הקהל. מצב זה מעמיד בסימן שאלה את סיכויי הממשלה להישאר יציבה ולהצליח בתהליך בניין המדינה, ומהווה כר נוח להתפתחות ייאוש וציניות בחברה הפלסטינית. בכירים בהנהגת הרשות ובהנהגת הפתח, המודעים להלכי הרוח האלה, פועלים להשתחרר מהדימוי השלילי של התיאום הביטחוני עם ישראל ומדגישים, בייחוד לפני הצעירים, את האינטרס הפלסטיני הכרוך בכך.²⁷ כן הם מקווים, שהציבור יקבל את ההסבר כי בסדר העדיפויות הלאומי קודם המאבק המדיני בישראל, למאבק מבית בשלטון הפלסטיני בשל רמת תפקודו.

סיכום ומשמעויות לישראל

מקורות הדינמיקה המטלטלת את המשטרים במזרח התיכון שונים מאלה המאפיינים את הדינמיקה הפנים-פלסטינית. החברה הפלסטינית כיום שסועה ומפולגת מבית, נמצאת תחת כיבוש ובמאבק לעצמאות מדינית. צעיריה נעדרים כיום מטרה משותפת, חברתית או פוליטית, והדבר משתקף בהעדפתם להתרכז בקידום ענייניהם האישיים (לימודים, תעסוקה, משפחה), תוך השתלבות במגזר הפרטי או הציבורי ובתהליכי בניין המדינה. שקיעת הסמלים הלאומיים של החברה בשנים האחרונות, ובמרכזם תנועת השחרור הלאומית, הפתח, שנותרה חסרת לכידות פנימית והנהגה מובילה, ואיבדה את תמיכת הציבור, שבירת האחידות הלאומית בעקבות איבוד הרצועה והפיצול מחמאס, וכן זניחת רעיון ההתנגדות (אל-מקאומה) לטובת בניין מדינה – כל אלה מעידים שאין כיום בנמצא בגדה המערבית כוח תנועת-פוליטי היכול להניע תהליכים עממיים רחבים, כמו התנגדות לשלטון הרשות או התקוממות נגד המשך הכיבוש הישראלי.

עם זאת, ההנהגה הפלסטינית אינה מתעלמת מן האתגרים העלולים לשנות את המציאות הקיימת. היא מודעת לכך ששאלת הלגיטימציה בהעדר בחירות ואיבוד השליטה על רצועת עזה, המצוקה הכלכלית והחברתית הנמשכת, הפגיעה בערכי דמוקרטיה וזכויות אדם, ושיתוף הפעולה הביטחוני עם ישראל בהעדר התקדמות בתהליך המדיני – כל אלה עלולים להוות כר נוח להתפתחות תסיסה עממית נגד שלטונה. התעוררות כזאת מלמטה עשויה להתבסס על קהלים דומים לאלה שחוללו את האירועים בתוניסיה, במצרים ובמדינות ערביות אחרות, שלא הונעו מכוחה של אידיאולוגיה פוליטית-מפלגתית מוצקה.

סימני השאלה על הלגיטימציה של שלטון הרשות וכהונת אבו מאזן כנשיא ימשיכו לרחף בעתיד הנראה לעין, לפחות עד שיתקיימו הבחירות הכלליות לנשיאות ולמועצה המחוקקת. אבל באותה מידה יישמרו גם היסודות המבטיחים את המשך קיום הרשות ואת נשיאותו של אבו מאזן: ראשית, למרות הפיצול

הגיאוגרפי והפילוג הפוליטי, נותר אינטרס משותף לחמאס ולפתח לקיים את הרשות במסגרת הטריטוריאלית של שני האזורים, ולא לכונן ישויות נפרדות; שנית, גם בעיני ישראל, בעיני מדינות ערב ובעיני הקהילה הבינלאומית, לא חלפה סיבת הקיום של הרשות הפלסטינית ובשנים האחרונות הן תמכו בהמשך קיומה בדרכים חומריות ומדיניות.

נוכח האירועים בעולם הערבי תזדקק הרשות ליתר גיבוי ותמיכה מצד ישראל והקהילה הבינלאומית באמצעות הפחת חיים בתהליך המדיני, סיוע בתהליכי בניין המדינה וסיוע במאמציה ל"היטיב עם העם" בתחומי הכלכלה והרווחה. ישראל תוכל לתרום ליציבות הרשות אם תעודד את הנהגתה על פועלה והישגיה בתחומי השלטת חוק וסדר והשבת הביטחון לאזור, ותמשיך לראות בה שותפה להידברות מדינית וביטחונית. עובדתית, ובניגוד לדעה הרווחת בישראל, אין הרשות מסיתה לאלימות. בשנים האחרונות לא נשמעו מפי בכירה התבטאויות של תמיכה בטרור או בדבר הכדאיות של חזרה למאבק המזוין. בכלי התקשורת של הרשות הפלסטינית לא מושמעים דברי הסתה מפי אנשי הנהגה, בכירי הרשות שבים ומצהירים בבירור, שהלקח מהאינתיפאדה השנייה נלמד. בזכות מאבקה של הרשות בחמאס, המסגדים והקמפוסים שוב אינם זירה להסתה ולפעילות נגד ישראל. לפיכך יהיה נכון מצד ישראל להכיר בצורך של הפלסטינים להנציח את מי שנראים בעיניהם כגיבורי המאבק הלאומי לשחרור, ולא לראות בכך מעשה הסתה, ובד בבד לאפשר להם להמשיך בדרך המעשית שבחרו בה: בניין המדינה שבדרך, שתיוכך בהסדר עם ישראל.

התקדמות לקראת יישוב הסכסוך בדרך מדינית תחייב את ישראל לשנות את תמיכתה בבידול בין הגדה המערבית לבין רצועת עזה,²⁸ גם אם בתהליך הדרגתי: ראשית, באמצעות המשך המחשת היתרונות הצומחים לפלסטינים מהחלופה שמציעה כיום הרשות בגדה המערבית על פני זו של חמאס ברצועה בנוגע להשגת עצמאות מדינית ובניין מדינה וחברה; שנית, חידוש התהליך המדיני בנוגע למדינה הפלסטינית שתיוכך בשני האזורים והתקדמות ממשית בו; שלישית, קיום בחירות – הרשות תוכל בתנאים אלה לקיים בחירות בגדה המערבית, גם אם הנהגת חמאס לא תיענה לפיוס, ויהיה ברור לכול, שהפתרון המדיני שיושג יחול על שני האזורים. במקרה זה תיחשב חמאס כמי שמונעת התקדמות לעבר סיום הכיבוש וכינון מדינה פלסטינית עצמאית בשני האזורים, ואילו הבחירות יצטיירו בדעת הקהל הפלסטינית כמהלך מאחד ולא מפלג.

חידוש התהליך המדיני, בד בבד עם המשך התיאום הביטחוני וקידום תהליכי בניין המדינה, עשויים לצמצם את השפעות האירועים בעולם הערבי על שלטון הרשות הפלסטינית ולתרום ליציבותו. האינטרס של ישראל מחייב, שהקמת המדינה הפלסטינית תהיה תוצאה של משא ומתן עם ההנהגה הפרגמטית הקיימת,

ולא התפתחות שתיכפה על ישראל מבחוץ ותחייב אותה להכיר במדינת פלסטין בקווי 1967.

הערות

- 1 מאמר זה מתבסס בין היתר על שיחות שקיים המחבר במהלך ביקורים בגדה המערבית עם גורמי הנהגה ברשות הפלסטינית, עם אנשי אקדמיה, פעילי חברה אזרחית, פעילי פת"ח ופלגים אחרים, אנשי מסחר ותעשייה בגדה המערבית, וכן עם תושבים מן השורה. אבו מאזן הצהיר, שהמצב בשטחי הרשות הפלסטינית יציב, וכי הרשות היא המשטר היחיד בעולם הערבי המאפשר הפגנות של אזרחים. **אל-שרק אל-אוסט**, 6 במרס 2011.
- 2 החברה הפלסטינית חוללה את האינתיפאדה הראשונה (דצמבר 1987) נגד הכיבוש וסללה את דרכו של אש"ף לוועידת מדריד ולתהליך אוסלו; חוללה את האינתיפאדה השנייה (ספטמבר 2000) כדי למחות על המשך הכיבוש וגם על השחיתות והפגיעה בזכויות האדם ברשות הפלסטינית; הפילה את שלטון ה־פתח והעלתה את חמאס בבחירות לרשויות המקומיות (2005) ובבחירות הכלליות למועצה המחוקקת (ינואר 2006).
- 3 ככלל, הטלוויזיה הפלסטינית, המזוהה עם הרשות, נמנעה משידורים ישירים מתוניסיה וממצרים ולא ייחדה תוכניות אירוח להשלכות האירועים בעולם הערבי על הפלסטינים. כך למשל לא הועברה דרשת יום השישי של השיח' קרדאווי בכיכר תחריר בשידור ישיר בטלוויזיה זו (בעוד ערוץ אל-אקצא של חמאס עשה זאת).
- 4 ראו אתר איגוד לשכות המסחר, 7 בפברואר 2010: <http://www.chamber.org.il/Content.aspx?code=5866&cat=0>
- 5 *CIA – world factbook*: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/we.html>
- 6 *PASSIA Yearbook 2009*, p. 327; אתר אונר"א: <http://www.unrwa.org/htemplate.php?id=95>
- 7 <http://hala.ps/ar/index.php?act=Show&id=16876>
- 8 *PASSIA Yearbook 2009*, pp. 344-345.
- 9 תני גולדשטיין, "הכלכלה ברשות פורחת, כלכלת חמאס צונחת", *ynet*, 4 בדצמבר 2009: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3813386,00.html>
- 10 המשק הפלסטיני נותר עם מאפיינים של עולם שלישי: מתבסס על חקלאות ותעשייה מסורתיות, כמו מפעלים קטנים, נגרות, מתפרות, פחיות, בתי־בד ומחצבות אבן, ממשיך להיות תלוי בצורה מכרעת בסיוע תקציבי חיצוני, וכן בסיוע במזון, בתרופות ובציוד שמחלקים סוכנות האו"ם לסיוע לפליטים (אונר"א) וארגוני זכויות אדם, ושוק העבודה תלוי במידה רבה בישראל. המשרד לעניינים סוציאליים של הרשות מנהל כמה תוכניות לסיוע חברתי בעזרת המדינות התורמות, כמו תוכנית להעברת מזומנים (PNCTP) למשפחות נזקקות כדי להפחית את ממדי העוני. ראו: אתר משרד הרווחה הפלסטיני, 23 ביוני 2010: www.mosa.pna.ps
- 11 מדיניות הרשות להחרמת ההתנחלויות ואיסור העבודה בהן בלי לספק חלופות מתאימות, הוסיפה התמרמרות בקרב אלפי פועלים (כ־25,000) על איבוד מקור פרנסתם, ואף נשמעו קריאות שלא לציית לאיסור.
- 12 ראו: ברנארד סאבילה, "השפעת המשפחה על ההשתתפות הפוליטית של הנוער", רפי נץ (עורך), **המשפחה הפלסטינית**, אוניברסיטת תל־אביב, מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום, 2003, עמ' 74–91.

- 14 דברי צעירים בתוכנית "שו בראסכ?" ("מה בראש שלך?"), רדיו RAYA FM, 17 במרס 2011.
- 15 ראו: רפי נץ (עורך), **התקשורת הפלסטינית**, אוניברסיטת תל-אביב, מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום, 2003.
- 16 ראו למשל, מאמריהם של הפובליציסטים בכר אבו בכר, אכרם מסלם וצלחא אל-ואדיה, בכלי התקשורת הפלסטיניים (בהתאמה): **אל-חיאית אל-ג'דידה**, 16 בפברואר 2011, **אל-יאם**, 20 בפברואר 2011, **מען**, 17 בפברואר 2011. אלה קראו לצעירים הפלסטינים לנצל את הרשתות החברתיות רק למטרות שמשותפות את העניין הלאומי הפלסטיני, כמו קץ הפילוג בעם וסיום הכיבוש.
- 17 ראש הממשלה, סלאם פיאד, החל לנהל שיח ישיר עם הציבור ב"פייסבוק" ולענות על שאלות הנשלחות אליו מהציבור באמצעות סרטונים קצרים. כמו כן, הוא נואם נאום שבועי המשודר ברדיו קול פלסטין ובתחנות מקומיות.
- 18 באופן דומה נהגה הנהגת חמאס ברצועה שהצטרפה לקריאה להפגין בעד קץ הפילוג הפנימי וסיום הכיבוש. "מטרה נכונה" נוספת היא למשל קמפיין בפייסבוק הקורא לשיבת פליטים פלסטינים לבתיהם ב-15 במאי 2011. ראו: ממר"י, מרס 2011: http://www.memri.org/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&act=show2&dbid=articles&dataid=2714
- 19 ראו דבריהם של יאסר עבד רבה ועזאם אל-אחמד, רדיו **אניאל**, 12 בפברואר 2011; דברי ד"ר מחמד אשתיה בקול פלסטין, 13 בפברואר 2011: <http://www.palvoice.com/index.php?id=29012>
- 20 דברי נביל שעת' בקול פלסטין, 13 בפברואר 2011: <http://www.palvoice.com/index.php?id=29015>
- 21 **אל-שרק אל-אוסט**, 6 במרס 2011.
- 22 המהלכים להרכבת ממשלה חדשה הוקפאו לאור הצעתו של אבו מאזן לראש ממשלת חמאס אסמאעיל הנדיה לכונן ממשלת טכנוקרטים זמנית עד קיום הבחירות.
- 23 **אל-חיאית אל-ג'דידה**, 16 במרס 2011; www.palestine-info.info; 15 במרס 2011.
- 24 הערכה זו ניזונה גם מהשוואה לתנועת חמאס, מיסודם של האחים המוסלמים, שבעבר הצהירה שאין לה כל עניין להגיע לשלטון, כפי שמצהירה כיום תנועת האחים המוסלמים במצרים, אך פעלה באופן שונה כאשר התאפשר הדבר.
- 25 דברי שר החוץ הפלסטיני ד"ר ריאד אל-מלכי בערב עיון באוניברסיטת תל-אביב, 22 במרס 2011.
- 26 ראו ראיון עם ד"ר ממדוח אל-עכר, **הארץ**, 3 בפברואר 2011. וכן: סוכנות PNN, 13 במרס 2011.
- 27 כך למשל, דובר מנגנוני הרשות, עדנאן דמירי, הופיע לפני סטודנטים באוניברסיטת אל-נג'אח בשכם ואמר: "התיאום הביטחוני הוא אינטרס של העם הפלסטיני ונועד להקל על חיי היומיום". תחנת הטלוויזיה המקומית בראמאללה, **וטן**, 28 בפברואר 2011.
- 28 ראש השב"כ יובל דיסקין אמר בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת: "הבידול בין הרצועה ליהודה ושומרון הוא טוב מבחינה ביטחונית לישראל. זו תהיה טעות ביטחונית קשה לחבר מחדש בין הרצועה ליהודה ושומרון. בחיבור כזה תהיה אפשרות לבניית תשתיות טרור שיפגעו במדינת ישראל". Ynet, 29 בדצמבר 2009.